అధ్యాస లక్షణము

పూజ్యపాదులగు శ్రీ జగద్గురు శంకరాచార్యులవారు బ్రహ్మసూత్ర ఉపోద్ఘాత భాష్యంలో అధ్యాస లక్షణ మును **"స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః అధ్యాస"** అని చెప్పారు. పూర్వము చూడబడిన (అనుభూత) పదార్థమునకు సదృశము (సజాతీయము)నగు పదార్థము వేరొక దానియందు-- అనగా, స్వాత్యంతాభావాధి కరణమునందు అవభాసము (ప్రతీతి) అగుటను అధ్యాస అని నిర్వచించినారు. పై "స్మృతిరూపః" అను వాక్యం లో "పరత్రావభాసః" వేరొకదానియందు అవభాసమగుట--ఇంతభాగము మాత్రమే అధ్యాస లక్షణమగును." స్మృతి రూపః" మరియు "పూర్వదృష్టః" అను రెండు పదములు లక్షణమునకు ఉపపాదకములు--సాధకములు--సమర్థక ములున్నవి.

అవభాసమనగా భాసించుట--ప్రతీతియగుట--లేని వస్తువు గోచరించుట (అగుపడుట) అగును. "పరత్ర" అను పదము సప్తమీ విభక్తి అయోగ్య అధికరణవాచకమున్నది. ముత్తెపుచిప్పయను అయోగ్యాధికరణమునందు వెండియొక్క అవభాసము వలె. రజతము(వెండి)యొక్క అవభాసమునకు యోగ్యస్థలము రజతమే యగును. ముత్తెపుచిప్ప కాదు. ముత్తెపుచిప్ప అయోగ్యాధికరణమగును. దేనియందు ఆరోప్యము యొక్క అత్యంతాభావముం డునో,అది దానికి(ఆరోప్యమునకు) అయోగ్య స్థలమగును.అనగా, ఒకే అవచ్ఛేదమునందు, ఒకే కాలమునందు దేనియందు దేనియొక్క సంసర్గావభాసము గోచరిస్తున్నప్పటికినీ, దానియందు(అధికరణమునందు) దానియొక్క(ఆరో ప్యము యొక్క) అత్యంతాభావముండునో, ఆ అధికరణమునందు అవభాసమగు పదార్థము "అధ్యాస" అనబడును. శుక్తి(ముత్తెపుచిప్ప)యందు ఇదంతా అవచ్ఛేదముచేత ఒకేకాలమందు రజతము యొక్క సంసర్గావభాసము కలుగు తుంది మరియు దాని అత్యంతాభావము గూడ ఉంది. కావున, రజతము "అధ్యాస" అనబడును. అందుచేత, "స్మృతిరూపః" అను ఉపరోక్త అధ్యాస యొక్క పరిష్కృత లక్షణము ఇట్లు నిష్పన్నమగుచున్నది. **"ఏకావచ్ఛేదేన సంసృజ్యమానే స్వాత్యంతాభావవతి అవభాస్యత్వమధ్యస్తత్వమ్"** ఒకే అవచ్ఛేదమునందు ఒకే కాలమందు దేనియం దు (అధికరణమునందు) దేనియొక్క(ఆరోప్యము యొక్క) అత్యంతాభావముండియూ, దానియొక్క (ఆరోప్యము యొక్క) సంసర్గావభాసము తెలియబడునో, ఆ అధికరణమునందు ఆ ఆరోప్యపదార్థము "అధ్యాస" అనబడును. శుక్తియందు ఇదంతావచ్ఛేదముచే, ఒకే కాలమందు రజతము యొక్క సంసర్గావభాసము మరియు దాని అత్యంతా భావము గూడ తెలియబడుచున్నది. ఈ ప్రకారము లక్ష్యమునందు (అధ్యాసయందు) లక్షణము సమన్వయమగుచు న్నది. ఇది సాది మరియు అనాది అధ్యాసములకు సాధారణ లక్షణమగును.

అధ్యాస లక్షణ పరీక్ష

(తర్కప్రమాణాభ్యాం వస్తుతత్త్వావధారణమ్ పరీక్షా)

సంయోగములో అతివ్యాప్తి దోషపరిహారము కొఱకు లక్షణములో "ఏకావచ్ఛేదేన" అను పదము చేర్చడమై నది. ఒక వానరము(కోతి) వృక్షశాఖపై కూర్చొని ఉంది. ఆ వృక్ష కపిసంయోగము యొక్క సంసర్గము(సంబన్ధము) యేది గలదో, దానియొక్క అవభాసము మరియు ఆ సంసర్గము యొక్క అత్యంతాభావము ఏక కాలమందు వృక్షమున గలవు. ఎట్లనగా, వృక్షాగ్రభాగమున కపిసంయోగము మరియు వృక్షమూలమున కపిసంయోగము యొక్క అత్యంతాభావము గూడ ఏకకాలమందు గలవు. ఈ విధంగా అధ్యాస లక్ష ణములో అతివ్యాప్తి దోషము కలుగుతుంది. తన్నివారణార్థము లక్షణములో "ఏకావచ్ఛేదేన" అను పదము నివేశింపబడినది. వృక్షముయొక్క భిన్న భిన్న అవయ వములలో ఒకే సమయంలో సంసర్గావభాసము మరియు దాని అత్యంతాభావము గలదు. అనగా, శాఖావచ్ఛేదముచే కపిసంయోగము మరియు మూలావచ్ఛేదముచే సంసర్గముయొక్క అత్యంతాభావము గలదు. అవచ్ఛేదభేదమున్నం దున సంయోగమునందు అతివ్యాప్తి దోషము రాదు.

భూతలమునందు మొదట ఘటము యొక్క అభావము గలదు . తరువాత, అదే భూతలమునందు ఒక ఘటమును తెచ్చి ఉంచినచో, భూతలముతో ఘటసంయోగము యొక్క భానము(ప్రతీతి) అవుతుంది. కావున, అధ్యాస లక్షణము ఘటమునందు అతివ్యాప్తి దోషగ్రస్తమగుచున్నది. ఎందుకనగా--ఏకావచ్ఛేదమున (ఏకాధికర

ణమునందు) ఘటసంయోగము మరియు తదత్యంతాభావము గూడ ఉంటున్నవి. అందుకే, ఈ అతివ్యాప్తి దోషనివృత్యర్థము లక్షణములో "స్వసంసృజ్యమానే" అను పదము జోడించనైనది. దీనిచే, ఒకే కాలమందు అభావము మరియు దేని అభావము గలదో, దాని సంసర్గము--రెండును అపేక్షితములై యున్నవని చెప్పబడినది. భూతలమునందు భిన్న భిన్న కాలములో ఘటాభావము మరియు దాని సంసర్గమున్నందున అతివ్యాప్తి దోషము ప్రాప్తించదు.

పృథ్విలో భాసించు గంధమునందు అతివ్యాప్తిని తొలగించుటకై లక్షణములో "స్వాత్యంతాభావవతి" అను పదము ఇవ్వబడినది. లేనిచో, గగనాభావయుక్త పృథ్విలో గంధము భాసించుట వలన, ఆ గంధము మిథ్యా కాగలదు. అత్యంతాభావమునందు "స్వ" విశేషణమిచ్చుటవలన అతివ్యాప్తి గలుగదు. స్వ(గంధము) యొక్క అత్యంతాభావము భూమిలో లేదు. దీనిచే గంధమునందు అతివ్యాప్తి దోషము రాదు. అట్లే,అధ్యాస లక్షణమునకు శుక్తిరజతమునందు అవ్యాప్తి దోషప్రసక్తి గూడ లేదు.

శంక :---"స్మృతిరూపః పరత్ర పూర్వదృష్టావభాసః" అను అధ్యాస లక్షణమునందు ఉపరోక్త రీతిచే అతివ్యా ప్తి మరియు అవ్యాప్తి దోషములు నివర్తింపబడిననూ, దృష్టాన్తములో అసంభవ దోషము సంభవించును. ఎందుకనగా, శుక్తియందు రజత (వెండి) సామగ్రులేమియు లేనే లేవు. అలాంటప్పుడు, శుక్తితో రజత సంసర్గము (సంబన్ధము) ఎక్కడనుండి వచ్చును? ఒకవేళ, స్మర్యమాణ సత్య రజతమే శుక్తియందు అధ్యస్తమై అవభాసమగుచున్నదనినచో, అది యుక్తముగాదు. ఎందుకంటే, అన్యథాఖ్యాతి స్వీకారమగును. కావున, శుక్తియందు రజత సామగ్రులు లేనందున రజత సంసర్గము ఎట్లు కలుగును?

సమాధానము :--- ఈ శంకను పరిహరించుటకుగాను మరియు లక్షణము ఉపపన్నము(సుసంపన్నము) అగుట కొఱకుగాను "స్మృతిరూపః" అను పదనివేశము చేయనైనది. స్మరింపబడునది స్మృతి---సత్య రజతాదులు. వాటియొక్క రూపముతో సమాన రూపముగలది--స్మృతిరూపము. అనగా, స్మర్యమాణ పదార్థమునకు సదృశ పదార్థము. కాని స్మర్యమాణము కాదు. "సాదృశ్యము" అని చెప్పట వలన ఆరోప్యము, స్మర్యమాణము కంటె భిన్నమైనదని సూచింపబడినది. అందువలన, అన్యథాఖ్యాతి స్వీకృతిరూప దోషము లేదు. సాదృశ్యమును తెలియజేయుట కొఱకు "పూర్వదృష్ట" పదము ఇవ్వబడినది. పూర్వదృష్టము=పూర్వము చూడబడినది (పూర్వానుభూతము). పూర్వపు అనుభవజన్య సంస్కారము ద్వారా అధ్యాస కలుగుతుంది. కావున, పూర్వదృష్టావభాసము అని చెప్పబడును. స్మర్యమాణము మరియు ఆరోప్యము--రెండుగూడ సంస్కారజన్య జ్ఞానమునకు విషయములు. ఇదియే వాటిలోని సాదృశ్యము. ఎందుకంటే, స్మృతి మరియు ఆరోప్యము రెండునూ సంస్కారజన్యములే.

శంక :--ఒకవేళ, స్మృతి మరియు ఆరోప్యము రెండూ సంస్కారజన్య జ్ఞానములే అగుచో, ఆరోప్యమునకు గూడ స్మృతి అను సంజ్ఞ (పేరు) ఎందుకు లేదు?

సమాధానము :---కేవల సంస్కారజన్యము స్మృతి యగును. కాని, ఆరోప్యము కేవల సంస్కారజన్యము కాదు. మరేమనగా, అవిద్యాది దోషములు, సంప్రయోగము మరియు సంస్కారము---ఈ మూడింటిచేత (ఆరోప్యము--అధ్యాస) కలుగుతుంది. అందుకని, ఆరోప్యమునకు స్మృతి సంజ్ఞ లేదు. ఇక్కడ సంప్రయోగము అనగా అధిష్ఠానము యొక్క సామాన్యజ్ఞానము అని చెప్పబడినది. ఎందుకనగా, అహంకారాధ్యాసమునందు ఇంద్రియ సంసర్గము కలుగదు. నిష్కర్షయేమనగా ఆరోప్యము స్మర్యమాణ సదృశము ఉంటుంది, కాని దానిచే అభిన్నము ఉండదు. ఈ ప్రకారముగా దోషము, సంప్రయోగము మరియు సంస్కారబలముచే శుక్తియందు రజతోత్పత్తియగును. ఇందువలన, "స్మృతిరూపః" మరియు "పూర్వదృష్టః" అను పదములచే "పరత్రావభాసః" అన్యపదార్థమునందు అన్యముయొక్క అవభాసము అధ్యాసము---అను అధ్యాస లక్షణము ఉపపన్నమగుచున్నది.

దోషము, సంప్రయోగము మరియు సంస్కారముచే ఉత్పన్నమగుట యేది గలదో,అది కార్యాధ్యాస యొక్క లక్షణమగును--అని ఇతర వ్యాఖ్యానకర్తలు చెప్తున్నారు. మరికొందరు ఈ క్రింది విధంగా చెప్తున్నారు--ఏమనగా, "స్మృతిరూపః" అనగా స్మర్యమాణ సదృశము. ప్రమాణ అజన్య జ్ఞానమునకు విషయమగుటయే ఇక్కడ సాదృశ్యమగును. ఎందుకనగా, స్మృతి మరియు ఆరోప్యము రెండు గూడ ప్రమాణజన్యములు కావు. "పూర్వదృష్టః" అను పదము పూ

ర్వదృష్ట సజాతీయ బోధకమున్నది. ఎందుకంటే, నూతనంగా ఉత్పన్నమగు అనిర్వచనీయ రజతాదులు పూర్వదృష్ట ములు గావు. నిష్కర్షయేమనగా, "స్మృతిరూపః" మరియు "పూర్వదృష్టః" అను పదములచే ప్రమాణ అజన్య జ్ఞానము నకు విషయమై, పూర్వదృష్ట సజాతీయ వస్తు ప్రతీతియగుట శుక్తిరజతము, రజ్జు సర్పము ఇత్యాది స్థలములలో ప్రసిద్ధము. ఇట్లు, "పరత్ర అవభాసః" అను ఈ రెండు పదములచే అధ్యాస లక్షణము చెప్పబడినది. స్మర్యమాణ గంగానది మొదలగు వాటియందు అతివ్యాప్తి నివారణార్థము "పూర్వదృష్టసజాతీయ" పదము ఇవ్వబడినది. మరి యు నూతన ఘటాదులందు అతివ్యాప్తి నివృత్యర్థము "ప్రమాణ అజన్య" ఇత్యాది పదములు జోడించనైనది. వ్యాకర ణ రీతిగా(స్మర్యమాణ సదృశః పరత్ర పూర్వదర్శనాత్ అవభాస్యతే ఇతి అర్థాధ్యాసే యోజనా తథా స్మృతి సదృశః పరత్ర పూర్వదర్శనాత్ అవభాసః ఇతి జ్ఞానాధ్యాసే వాక్యం యోజనీయమితి సంక్షేపః) స్మర్యమాణ సదృశమగు పదార్థ ము అన్యపదార్థమునందు పూర్వదర్శనముచే అవభాసితమగుట= అర్థాధ్యాసమని, మరియు స్మృతిసదృశమగు జ్ఞానము అన్యపదార్థమునందు పూర్వదర్శనముచే అవభాసము= జ్ఞానాధ్యాసమని యోజన చేయవలెను.ఘఞ్ ప్ర త్యయము కర్మార్థమందు మరియు భావార్థమందు ప్రయోగింపబడుతుంది. కావున,1. స్మర్యతే ఇతి స్మృతిః=అర్థాధ్యా సము; స్మరణం స్మృతిః=జ్ఞానాధ్యాసము, 2. దృశ్యత ఇతి దృష్టః=అర్థాధ్యాసము, దర్శనమ్ ఇతి దృష్టః =జ్ఞానాధ్యాస ము; 3. అవభాస్యత ఇతి అవభాసః=అర్థాధ్యాసము, అవభాసనం అవభాసః=జ్ఞానాధ్యాస ము; 4. అధ్యస్యత ఇతి అ ధ్యాసః=అర్థాధ్యాసము; అధ్యసనం అధ్యాసః=జ్ఞానాధ్యాసము. (రత్నప్రభ అనువాదము).